

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1857.

ΤΟΜΟΣ Η'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 172.

ΠΕΡΙ ΛΟΓΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐπικρατοῦσα ἀδεσναιότης ὡς πρὸς τὸν ὅρισμόν αὐτῆς, ἐπικρατεῖ ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀνάγκης ὡς πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῆς διακρίσεις. Διάφορος εἶναι, κατὰ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, ὁ ἀριθμὸς, ἡ τάξις, ἡ ἑκτασις, ἡ σχετικὴ πρὸς ἀλλήλας ὑποταγὴ καὶ ἡ σημαντικότης τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκείνων θεωριῶν ἐξ ὧν τὸ ὅλον συνίσταται τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης τῶν ἀνθρωπίνων μαθημάτων. Καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι εἰς τρία μέρη συντίθως διέκρινον τὴν φιλοσοφίαν, τὸ φυσικόν, τὸ λογικόν καὶ τὸ ἠθικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν καθ' ἑμᾶς ἐπιστήμην τῆς φύσεως ἢ τοῦ κόσμου, τὰ δὲ ἕτερα δύο εἰς τὰ δύο στοιχεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τὸ νοητικόν δηλαδή ἢ θεω-

ρητικόν, καὶ τὸ πρακτικόν. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων οἱ μὲν ἀπέβαλον σχεδὸν ὁλοκλήρως τὸ πρῶτον, καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων παρενέβαλον τὴν μεταφυσικὴν ἢ τὴν ἐπιστήμην τῶν πρώτων αἰτίων καὶ ὑποτάξεων, ὥστε κατ' αὐτοὺς ἡ φιλοσοφία περιλαμβάνει τὴν λογικὴν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν· οἱ δὲ, λίαν διεισδύοντες κατέταξαν καὶ συνήρουν πρὸς ἀλλήλας τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, ὡς ἕκαστος ἐθεώρει τὴν φύσιν αὐτῆς, τὴν πρὸς μύησησιν αὐτῆς κατάλληλον μέθοδον, τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν μερῶν τῆς, καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης μελέτης καὶ ἐνεργείας. Ἀρκεῖ νῦν παραβάλλει τις λ. γ. τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Ἑγέλου, ἢ τὸ περὶ ὀργανώσεως τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν Ὑπόμνημα τοῦ Ἰουρρόα πρὸς τὰ συστήματα τῆς τε παρελθούσης καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς ἑκατονταετηρίδων, ἵνα πεισθῇ ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ζητήματα δὲν δύνανται νὰ εἶναι εἰμὴ συνεπεία καὶ πορίσματα τοῦ τε ὁρισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς μεθόδου, καθ' ὅτι διὰ μὲν τοῦ ὁρισμοῦ περιγράφεται ὁ κύκλος τῆς νομίμου αὐτῆς ἐπικρατείας, καὶ

ὡς ἐκ τούτου αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἐνδεικνύονται, διὰ δὲ τῆς μεθόδου τίθενται αἱ ἀρχαὶ καθ' ἃς πρέπει διαδοχικῶς νὰ μορφωθῇ ἡ ἐπιστήμη κατὰ τὰ διάφορα αὐτῆς μέρη.

Καθ' ὃν δὲ ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν ὁρισμὸν τῆς φιλοσοφίας, καὶ καθ' ἣν ἀπεδέχθημεν, καὶ ἐπροσπαθήσαμεν ὅσον οἷόν τε ἀκριβῶς νὰ ἐφαρμόσωμεν φιλοσοφικὴν μέθοδον, τὰ διάφορα μέρη τῆς φιλοσοφίας οὐχὶ μόνον ἀναγκασίως προκύπτουσιν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς ἄλληλα ὑποταγὴ ἀκριβῶς καὶ ἀναγκασίως προσδιορίζεται.

Εἰς ἐκ τῶν ἀρχῶν μας τούτων, ἡ λογικὴ ἔπρεπε νὰ ᾖ τὸ δεύτερον μέρος τῆς φιλοσοφίας, διότι πρὸ τῆς περὶ ἀληθοῦς ἐρεύνης, εἰς ἣν ἰδίως ἐνασχολεῖται ἡ λογικὴ, ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ ἐξέτασις τῶν νοητικῶν δυνάμεων καθ' ἐαυτὰς θεωρουμένων, ἀνεξαρτήτως τοῦ πρὸς ὃν ὅρον αὐτῶν, τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργείας τῶν, τῆς νοήσεως δηλαδή καὶ γνώσεως τοῦ ἀληθοῦς· πᾶσα δὲ περὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ θεωρία ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ μετὰ τὴν λογικὴν, διότι ἀμφοτέραι αἱ ἐννοιαὶ αὗται προϋποθέτουσι τὴν τοῦ ἀληθοῦς, καθ' ὅσον τὸ μὲν καλὸν ἔχει πνευματικὴν ὑπόστασιν τὸ ἀληθές, τὸ δὲ ἀγαθὸν οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ αὐτὸ τὸ ἀληθές ἐν ἐνεργείᾳ.

Προσδιορισθείσης οὕτω τῆς θέσεως, ἣν νομίμως πρέπει νὰ κατέχῃ ἐν μέσῳ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἡ Λογικὴ, μένει νὰ ἴδωμεν ποία εἶναι καθ' ἐαυτὴν ἡ φύσις τῆς, ποῖαι αἱ ὑποδιαίρεσεις αὐτῆς, καὶ ποῖαι αἱ ἀρχαὶ ὑφ' ὧν κατὰ τὰ διάφορα μέρη αὐτῆς ρυθμίζεται καὶ διοικεῖται.

Α'.

Μεταξὺ ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Λογικὴ εἶναι ἡ ἥττον ἐπιδεκτικὴ νεωτερισμοῦ, καθότι ἀπὸ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὸν αὐτὸν πάντοτε κύκλον περιστράφη, ὅστις τοὺς τυπικοὺς νόμους περιλαμβάνει τῆς νοήσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ. Κατὰ δὲ τὴν διάφορον ἀξίαν, ἣν ἀναγνωρίζουσιν εἰς τοὺς νόμους τούτους τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, δύνανται ταῦτα νὰ διακριθῶσιν ἀλλήλων ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας. Οὕτω, καθ' ὑπόθεσιν, ἐν ᾧ ὁ Κάντιος ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς ἀξίαν ἀπλῶς ὑποκειμενικὴν πρὸς ἐσωτερικὴν ρύθμισιν καὶ κανονισμόν τῆς διανοίας, ὁ Ἑγελος ἀπ' ἐναντίας ἀνακαλύπτει ἐν αὐτοῖς ἀπόλυτον ἀξίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ λογικὴ ἐξαγωγή, ἢ κατὰ τινὰς διατυπώσεις γενομένη, ὧν τὴν πηγὴν ἀνευρίσκουμεν εἰς τὸν Φίχτην, ταυτίζεται μετὰ τοὺς νόμους τῆς διαδοχικῆς ἀναπτύξεως τοῦ καθολικοῦ πνεύματος, ὥστε ἡ λογικὴ πορεῖα τῆς διανοίας εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ παραγωγικὴ τῶν ὄντων πορεῖα, αὐτὸς ὁ νόμος τῆς καθολικῆς τοῦ ἀπείρου πραγματοποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως διὰ τοῦ πεπερασμένου.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, καὶ μὲ ὅλην τὴν στασιμότητα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, τὸ περὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῶν φυσικῶν ὁρίων αὐτῆς ζήτημα εἰσέτι ἀμφισβητεῖται. Συζητοῦσιν εἰσέτι

οἱ φιλόσοφοι ἐὰν ἡ Λογικὴ ᾖ τὴν τέχνην ἢ ἐπιστήμην, ἐὰν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θεωρίαν τῆς ἀποδείξεως, εἰς ἣν περιέκλεισεν αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης, ἢ ἐὰν πρέπει νὰ περιλάβῃ καὶ τὰ περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξίας τῆς γνώσεως ζητήματα καὶ τὴν περὶ μεθόδου θεωρίαν.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐκ τῶν ὁρίων ἃ περιεγράψαμεν εἰς τὴν Ψυχολογίαν, παρεκινήθημεν νὰ ἐκτείνωμεν μᾶλλον ἢ νὰ περιορίσωμεν τὸν κύκλον τῆς λογικῆς θεωρίας. Καὶ τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ Λογικὴ ᾖ ἡ ἐπιστήμη τῶν νοητικῶν δυνάμεων, οὐχὶ πλέον καθ' ἐαυτὰς θεωρουμένων, ἀλλὰ καθ' ἃς ἔχουσι σχέσεις πρὸς τὸ ἀληθές, ἡ Λογικὴ φαίνεται ὅτι φυσικῶς διαίρεται εἰς τρία μέρη, καὶ εἰς ἀνάγκης τρία περιλαμβάνει πρόβληματα.

Καὶ πρῶτον, τί εἶναι αὐτὸ τὸ ἀληθές, καὶ πῶς ὁρίζεται; εἰσὶ σχετικὸν ἢ ἀπόλυτον; δυνάμεθα νὰ τὸ γνωρίσωμεν; ποῖα μέσα ἔχομεν πρὸς τοῦτο; ποίας ἐγγυήσεις παρέχουσι τὰ μέσα ταῦτα; τί εἶναι ἡ βεβαιότης, ἡ ἀμφισβολία, ἡ πιθανότης, ἡ πίστις; ποίαν ἀξίαν ἔχουσι τὰ τῶν σκεπτικῶν ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ κύρους καὶ τῆς βεβαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων; πῶς, τελευταῖον, δυνάμεθα νὰ ἀνατρεψάσωμεν τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα; Πάντα τὰ ζητήματα ταῦτα, ἅτινα ἐπὶ τέλους ἀναγονται εἰς ἓν καὶ μόνον, τὸ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης βεβαιότητος πρόβλημα, συνιστῶσι καθ' ἡμᾶς τὸ πρῶτον μέρος τῆς λογικῆς, ὅπερ *δοκιμαστικὴν* ὀνομάσαμεν, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ δοκιμάζομεν καὶ βεβαιάζομεν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὡς γνωρίζομεν ἐὰν τῷ ὄντι ᾖ ὄργανον κατάλληλον πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας. Τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος, περὶ οὗ δὲν γίνεται μνεία ἐν τῷ ἡμετέρῳ *δοκιμῳ*, ἐπροσθέσαμεν κατὰ τὴν παράδοσιν, καὶ προτάτομεν τῶν δύο ἐπομένων, διότι τὸ ἐθεωρήσαμεν ὡς ἀναγκαίαν εἰς αὐτὰ προεισαγωγὴν καὶ προετοιμασίαν.

Ἀφ' οὗ ἐβεβαιώθημεν, ὅτι δι' ὧν ἔχομεν νοητικῶν δυνάμεων δυνάμεθα, ὅσον δέδοται τοῖς ἀνθρώποις, νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν διὰ ποίας νομίμου πορείας φθάνομεν εἰς τὴν γνῶσιν ταύτην, δηλαδή, ποῖοι εἶναι οἱ κανόνες τῆς μεθόδου πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἀληθοῦς, κατὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης μελέτης, τὸν ἄνθρωπον, τὴν φύσιν, καὶ τὸν Θεόν· καὶ τὸ μέρος τοῦτο *Εὐρετικὴν* ἀπεκαλέσαμεν, διότι ἐν αὐτῇ λύεται τὸ δεύτερον λογικὸν πρόβλημα, τὸ τῆς εὕρεσεως τοῦ ἀληθοῦς.

Τὸ τρίτον πραγματεύεται τὸ περὶ ἀποδείξεως ζήτημα, καὶ εἶναι ἡ κυρίως *Λογικὴ* ἢ ἡ θεωρία τῆς ἀποδείξεως, καὶ διὰ τοῦτο *Ἀποδεικτικὴ* ὑφ' ἡμῶν καλουμένη. Ἐν τῷ τρίτῳ τούτῳ μέρει, εἰς ὃ καὶ μόνον ἔπρεπε κατὰ τινὰς νὰ περιορισθῇ ἡ Λογικὴ, ἐκτίθενται πάντες οἱ κανόνες τῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ. Καὶ μολονότι δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι εἰς τινὰς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων, οὓς τὰ μέγιστα σεβόμεθα, ἢ εἰς τὴν Λογικὴν ἀποδιδωμένη αὕτη ἐκτασις ἤθελε φανῇ ὑπερβολικὴ, οὐχ ἥττον πι-

στεύομεν, ὅτι μεταξύ τῶν τριῶν τούτων προβλημάτων ὑπάρχει ἐνδότατος καὶ ἀδιάσπαστος σύνδεσμος, ὅτι ἐπομένως πρέπει νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸν κύκλον μιᾶς καὶ μόνης ἐπιστήμης, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ λύσις ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, διὰ τινος ἀμοιβαίας βοηθείας, καὶ εὐκολωτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα προκύπτει. Ἐὰν δὲ ἀπατώμεθα ἢ ὄχι, θέλει ἴσως τὸ ἀποδείξει ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὰ τρία ταῦτα μέρη ἀνεπτυξάμεν.

Β'.

Πᾶσα γνῶσις εἶναι σχέσις μεταξύ δύο ὄρων, τοῦ γινώσκοντος δηλαδή καὶ τοῦ γινωσκόμενου, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τοῦ ἀντικειμένου της. Καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν δύο τούτων ὄρων διὰ τῆς ψυχολογίας γνωρίζομεν ἤδη τὸν πρῶτον, μένει νὰ ἴδωμεν, τί εἶναι ὁ δεύτερος, τοῦτέστι, τὸ γινωσκόμενον, τὸ ἀντικείμενον τῆς διανοίας, ὁ πρὸς ὃν ὅρος τοῦ πνεύματος, ὃ ἐστὶ, τὸ ἀληθές, διότι πᾶσα νοητικὴ ἐργασία, ὅταν ὀρθῶς ἐκπεραιωθῇ, φθάνει εἰς τὴν ἀλήθειαν, πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἐνέργεια εἰς αὐτὴν ἀφ' ἧς καὶ αὐτὴν διώκει, καὶ πᾶσα ἠθικὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἐλλόγως διευθύνεται, τείνει εἰς τὴν πραγματοποίησιν καὶ καθιέρωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ αὕτη, καθ' ἣμας, οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ αὐτὸ τὸ ὃν νοούμενον, ἢ ἡ κόρη τοῦ ὄντος. Ὁ ὁρισμὸς οὗτος, ἐν ᾧ ἀφ' ἐνὸς χρησιμεύει ὡς δεσμός μεταξύ ταύτης καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἀφ' ἑτέρου ἢ βάσις ἐφ' ἧς πᾶσαι αἱ ἐπομέναι θεωρίαι ἐπερείδονται καὶ θεμελιούνται. Διότι, ἐὰν τὸ ἀληθές ᾖ τὸ ὃν, καὶ ἐὰν ἤδη γνωρίζωμεν ὁποῖον μέρος λαμβάνουσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων ἡ ἰδέα καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ὄντος, θέλομεν ἐννοήσῃ διατί ἡ λογικὴ εἶναι οὐσιωδῶς ἡ ἐπιστήμη τοῦ λόγου τοῦ ἐκ τῆς ἰδέας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄντος συνισταμένου, καὶ ἐν τῇ συνδέσμῳ τούτῳ τῶν δύο ἐπιστημῶν θέλομεν εὐρεῖ ἀπροσδόκητα ἴσως βοηθήματα, ὅπως θαρράλως προβάωμεν εἰς τὴν λύσιν τῶν ἑτέρων δύο προβλημάτων, τοῦ τῆς μεθόδου, δηλαδή, καὶ τοῦ τῆς ἀποδείξεως.

Ἐὰν τὸ ἀληθές ᾖ τὸ ὃν, καὶ ἐὰν τοῦ ὄντος οὐχὶ μόνον μερικὴν καὶ ἐνδεχομένην ἀλλ' ἔχομεν καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν ἐννοιαν, ἐπεταὶ ὅτι δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ ὃν οὐ μόνον ὡς μερικὸν καὶ ἐνδεχόμενον, ἀλλ' ὡς καθολικὸν καὶ ἀπείρον, καὶ ἐπομένως ἀπείρον καὶ τὸ ἀληθές. Ἐὰν δὲ ᾖ τὸ ἀπείρον, εἶναι αἰδίδιον καὶ ἀναλλοίωτον, ἐν καὶ ταυτούσιον, καὶ οὕτω πάντες οἱ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτῆρες ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ αὐτοῦ λογικῶς ἐξάγονται καὶ προσδιορίζονται. Ἀλλὰ μεταξύ τῶν χαρακτήρων τούτων καὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου προφανῇ εὐρίσκομεν ἐναντιότητα, διότι ὁ ἀνθρώπος οὔτε ἀπείρος εἶναι, οὔτε αἰδίδιος, οὔτε ἀναλλοίωτος, καὶ ἐπομένως ἡ μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀληθοῦς σχέσις δὲν δύναται νὰ ᾖ εἰμὴ σχέσις διαδοχικῆς καὶ βελτιωτικῆς προσεγγίσεως δηλ. προόδου, δι' ἧς ὅμως οὐδέποτε φθάνει εἰς τὴν πλήρη κατάληψιν καὶ

κατοχὴν τοῦ ἀληθοῦς, ἥτις εἰς μόνον τὸ ἀπείρον ὢν, εἰς μόνον τὸ θεὸν ἐπιφυλάττεται. Ὅθεν εἰ καὶ ἀντικειμενικῶς θεωρούμενον εἶναι τὸ ἀληθές ἀπόλυτον, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὑποκειμενικῶς καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀνθρώπον εἶναι πάντοτε σχετικόν.

ἵνα δὲ τώρα προσδιορίσωμεν ποῖα μέσα ἔχομεν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν ποῖαι μεταξύ τῶν νοητικῶν δυνάμεων εἶναι ἀληθῶς πρῶται καὶ ποῖαι παράγωγοι· διότι φανερόν ὅτι τὰ κατ' εὐθείαν μέσα πρὸς ἀποκτῆσιν τῆς ἀληθείας, εἶναι αἱ πρῶται καὶ οὐχὶ αἱ δευτέραι, αἵτινες μόνον εἰς ἐπιξεργασίαν τῶν ἐξαγομένων τῶν πρώτων εἶναι προωρισμένοι. Τινόντι, μεταξύ τῶν νοητικῶν δυνάμεων παρατηροῦμεν σχέσιν τινὰ προτεραιότητος πρὸς ἀλλήλας, δι' ἧς αἱ μὲν προηγούνται, αἱ δὲ ἔπονται, αἱ μὲν προϋποθέτουσιν ἐξ ἀνάγκης ἄλλας, αἱ δὲ οὐδεμίαν πρὸ αὐτῶν ὑποθέτουσιν. Καὶ ἐὰν μετὰ προσοχῆς ἀκολουθήσωμεν τὴν σχέσιν ταύτην, εὐρίσκομεν κατὰ πρῶτην ὅψιν, ὅτι αἱ τῷ ὄντι πρῶται, καθὼ οὐδεμίαν ἄλλην πρὸ αὐτῶν ὑποθέτουσαι, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἄλλων ὄλων ὑποτιθέμεναι, εἶναι τρεῖς, ἡ συνείδησις, ἡ ἀντίληψις, καὶ ὁ λόγος, ἀντιστοιχοῦσαι εἰς τὰ τρία τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενα, τὸν ἀνθρώπον, τὸν κόσμον, καὶ τὸν θεόν. Ἐὰν δὲ πάλιν μεταξύ τούτων θέλωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν σχετικὴν αὐτῶν καταλληλότητα εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον, ἀνάγκη τὸ αὐτὸ μέσον νὰ μεταχειρισθῶμεν, δηλαδή νὰ ἐρευνήσωμεν ποῖα μεταξύ αὐτῶν εἶναι πρώτη καθὼ μαρτυροῦσα καὶ ἐγγυωμένη τὰς ἄλλας, καὶ αὕτη εἶναι ἀναμφιδύως ἡ συνείδησις, διότι δι' αὐτῆς, καὶ τὰ φαινόμενα τῆς αἰσθήσεως καὶ τὸ φῶς τοῦ λόγου ἀποκαλύπτεται. Αὕτη δὲ ἔχει κύρος ἴδιον, ἐναργές, ἀκαταμάχητον, διότι ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ταυτίζονται, καὶ οὐδεμία ἐπομένως δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀμέσου ἐκείνης συμφωνίας τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀντικειμένου της, εἰς ἣν ἡ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς γνώσεως ὑφίσταται. Ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς συνειδήσεως εἶναι ἄρα τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς ἀνθρωπίνης βεβαιότητος καὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστήμης.

Διὰ τοῦ μέσου τούτου βεβαιούμεθα περὶ τῶν ἀληθειῶν ὅσας μαρτυρεῖ ἡ αἰσθησις καὶ ἡ ἀντίληψις, καὶ δι' εὐκόλου ἐπαληθεύσεως ἀπαλλαττάμεθα τῆς λεγομένης πλάνης τῶν αἰσθήσεων, ἥτις εἶναι μᾶλλον πλάνη τῆς κρίσεως, καὶ δυνάμεθα νὰ τὴν ἀποφύγωμεν διὰ τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῆς κριτικῆς δυνάμεως. Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἡ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀληθείας βεβαιότης δὲν προβαίνει ἐπέκεινα τῆς σχετικῆς φαινομενότητος τῶν ἐξωτερικῶν συμβάντων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω περιορισμένη, εἶναι ἀρκετὴ πρὸς συντήρησιν καὶ τελειοποίησιν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου, συνηνωμένη οὖσα μετὰ τῶν ἄλλων ἐννοιῶν, ὅσας χορηγεῖ ἡ συνείδησις τῆς ἐνεργείας τῶν ἄλλων δυνάμεων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ λόγου. Οὗτος δὲ καὶ

μὲν ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύεται, διότι εἶναι τὸ μέσον πασῶν τῶν ἀποδείξεων, καὶ ἐκείνων δι' ὧν ἡ καταλληλότης ἀποδεικνύεται τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως, καὶ αὐτῶν ἐκείνων δι' ὧν οἱ σκεπτικοὶ πειρῶνται νὰ διασείσωσι τὴν νόμιμον αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ἐάν λοιπὸν ἦναι τὸ μέσον πάσης ἀποδείξεως, ὁ λόγος πρέπει νὰ ἦναι αὐτοαπόδεικτος, αἱ ἀρχαὶ τοῦ πρέπει νὰ ἦναι καθ' ἑαυτάς καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐγκυραί, καθολικαί, ἀπόλυτοι, ἀναντιρρήτοι καὶ ἀκαταμάχητοι. Καὶ πραγματικῶς τοὺς χαρακτηρεῖ ταῦτα εὐρίσκωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου, εἴτε ἐξετάσωμεν τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν ἐφαρμογὰς, εἴτε τὴν ὑπὸ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων καθημερινὴν αὐτῶν χρῆσιν. Καὶ μολοντί εὐκόλῳ εἶναι ν' ἀπατηθῇ τις κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν, οὐδεὶς ὅμως ἀμφοδύλλει, εἴτε τὸ εἶπῃ εἴτε μὴ, περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες τὸ κῦρος τοῦ λόγου καταπολεμοῦσι, μεταχειρίζονται τὰς ἀρχὰς τοῦ, διότι συλλογίζονται καὶ προσπαθοῦσι νὰ ἀποδείξωσιν. Ἐάν δὲ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς αὐτῶν προτεραιότητος, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν περὶ αὐτῶν διενέξεων, ἐπιμείνῃ τις ἀρνούμενος τὸ κῦρος τοῦ λόγου, ἀπαντῶμεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀνθρώπινον γεγονός, τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας ἀναγκαιὸν ἀποτέλεσμα, ὃς αὐ ὅμως ποσῶς δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἰσχύς καὶ τὸ κῦρος τοῦ λόγου, καὶ μάλιστα πᾶσα περὶ αὐτοῦ διένεξις ὑποθέτει τὴν ἰσχύν αὐτοῦ καὶ τὸ κῦρος, καθὼς αἱ περὶ τῆς ἐρμηνείας νόμου πινὸς συζητήσεις ὑποθέτουσι τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, τὸ κῦρος, καὶ τὴν ἰσχύν του.

Ἐσχάτην, τέλος, ἐγγύκλειν τῆς καταλληλότητος τῶν τριῶν τούτων δυνάμεων, δυνατόν εὑρεῖν εἰς τὴν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας καὶ πρὸς ἀλλήλας σύμπνοιαν καὶ ἀρμονίαν, καὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀντιστοιχίαν τῶν, ὅταν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πείραν ἐφαρμοσθῶσι. Καὶ τῶντι, αἱ πολυειδεῖς σχέσεις αἱ πρὸς ἀλλήλας συνδέουσιν τὰς νοητικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἁμοιότητα τούτων ἐξάρτησις παρέχουσι δραστηριώτατον μέσον πρὸς ἐξελεγχῆν τῆς ἀληθείας τῶν ἐξαγομένων ἐκάστης, καὶ πρὸς διενεκὴ τούτων ἐπαληθεύειν. Ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῶν θεωριῶν, εἴτε ἠθικῶν, εἴτε φυσικῶν, ὅσας συλλαμβάνει ἡ ἀνθρωπίνη διάνους, καὶ ἡ ἀκριβὴς ἢ μὴ αὐτῶν ἀντιστοιχία πρὸς τὸ γενικὸν σύστημα τοῦ κόσμου, εἶναι ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα μέσα ἢ βεβαιότερα καὶ ἀσφαλεστέρα τῆς ἀληθείας αὐτῶν δοκιμασία.

Ἀλλὰ ποῖον εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς ψυχῆς μας ἀποτέλεσμα τῆς τῶν δυνάμεων τούτων ἐνεργείας; Ἄλλοτε μὲν ἡ κατάσταση, καθ' ἣν ἀδιστάχτως παραδεχόμεθα ἀληθείας τινάς, καὶ τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν βεβαιότητα, ἄλλοτε δὲ ἡ ὅλως εἰς ταύτην ἐναντία, ἐν ἣ οὐδὲν λόγον ἔχομεν, ἵνα ἀποδεχθῶμεν ἐκ δύο ἐναντίων ἐννοιῶν τὴν μίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἄλλην, ὥστε διὰ τὴν ἰσοσθένειαν τῶν λόγων ἐν παντελεῖ εὐρισκόμεθα ἀμφοδύλλει, καὶ ἄλ-

λοτε ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων μέση κατάσταση ἢ τῆς πιθανότητος, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀπολύτου ἀμφιβολίας προεχίνουσα, καὶ πολλοὺς διερχομένη βιβήμους, τασῶντον προσεγγίζει ἐνίοτε εἰς τὴν βεβαιότητα, ὥστε φαίνεται τρυτίζομένη μὲ αὐτὴν· καὶ ὁμολογητέον ὅτι ἡ κατάσταση αὕτη εἶναι ἡ συνηθεστέρα, καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων περιπτώσεων ἡ μόνη δυνατὴ, εἰς τὴν ὁποίαν, εἰ καὶ μὴ καθ' ὅλας ἐκανοποιητικὴν, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαναπαύεται. Περὶ τῶν τριῶν τούτων καταστάσεων ὀλίγα ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἄχρι τοῦδε γνωστὰ ἐξαχόμενα τῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ παρὰ ταύτας ἑτέρα ὑπάρχει κατάσταση, τὴν ὁποίαν διαφοροτρόπως ἐθεώρησαν οἱ φιλόσοφοι, ἥτις εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων ἡ σημαντικωτάτη, διότι ἐπ' αὐτῆς βασίζεται πᾶσα θρησκευτικὴ δόξα, καὶ τὴν ὁποίαν ἐπροσπαθήσαμεν, ὅσον το ἔρ' ἡμῖν, νὰ διαφωτίσωμεν. Ἡ κατάσταση αὕτη εἶναι ἡ πίστις. Τὸ πολυσήμενον τῆς λέξεως συνέτεινε νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ ἀσπρὺς καὶ ἀόριστον τῆς ἐννοίας, τὸ μέγιστον συμφέρον ὅπερ ἔχει εἰς αὐτὴν ἡ ψυχὴ μας ἐπεσκότισεν ἐτι μᾶλλον τὴν περὶ αὐτῆς θεωρίαν, καὶ ἐπὶ τέλους αἱ ἐριδές, ὅσας ἐξ ἀνάγκης παράγει πᾶσα περὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς συζήτησις, ἐκορύφωσαν τὴν δυσκολίαν τῆς ἐπιχειρήσεως. Κατὰ διαφορὰν τῶν πλείστων περὶ αὐτῆς δοξασιῶν ἐνομήσαμεν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πίστις εἶναι εἶδος βεβαιότητος, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνωτάτη βεβαιότης ἀνήκει εἰς τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου, δὲν ὑπάρχει μεταξὺ λόγου καὶ πίστεως ἐκείνη ἡ ἐναντιότης, τὴν ὁποίαν τινὲς ἐραντάσθησαν, καὶ ὅτι μάλιστα ἡ πίστις δὲν δύναται νὰ ἦναι εἰμὴ πράξις ἀναγκαιὰ αὐτοῦ τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔχει, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, ἀντικείμενον ἄπειρον, ἐκ τούτου προέρχεται ὅτι καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεως ὑπερβαίνει ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς διανοίας, καὶ εἶναι φύσει ἀκατάληπτον, καὶ τοι πιστευόμενον καὶ πιστευτὸν ἐξ ἀνάγκης, καθὼς λ. χ. πιστεύομεν τὸ ἄπειρον τοῦ χρόνου χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμεν, διότι ἡ κατάληψις ὑποθέτει τὴν πλήρη γνῶσιν καὶ τὴν πανταχόθεν, οὕτως εἰπεῖν, κατοχὴν τοῦ πράγματος, καὶ ἡ κατοχὴ αὕτη ἐπὶ ἀπείρων εἶναι ἀδύνατος. Ὡστε οὕτε πίστις ἀνευ λόγου ὑπάρχει οὔτε λόγος ἀνευ πίστεως, καὶ ἀντὶ τῆς ὑποτιθεμένης ἐναντιότητος καὶ τοῦ ἀσυμβιβάστου τῶν δύο τούτων καταστάσεων, εὐρομέν πλὴρῃ ἀρμονίαν, διότι τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἀφοτέρων, καὶ τὸ ἄπειρον, εἰ καὶ νοητὸν καὶ πιστευτὸν, εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἀκατάληπτον, καὶ ὡς ἐκ τούτου περιέχει φύσει τὸ θαῦμα καὶ τὸ μυστήριον.

Ἀλλὰ, εὐχάσαντες εἰς τὸν ὑπατον τοῦτον βαθμὸν τῆς βεβαιότητος, ἀπαντῶμεν ἀναπορεύτως τὰς ἐνστάσεις τῶν σκεπτικῶν, δι' ὧν εἰς τὸ ἐναντίον ἄκρον, εἰς τὴν ἀπόλυτον δηλαδὴ ἀμφοδυλίαν προσπαθοῦσι νὰ καταφέρωσι τὸ πνεῦμα. Καὶ τὰς ἐνστάσεις ταύτας πρό πολλοῦ τῶσον εὐκρινῶς καὶ ἀκριβῶς ὑπετύπωσεν εἰς τῶν τελευταίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὁ δὲ αἰώνας μετὰ Χριστὸν ἀνέλασε

Σεξτος ὁ Ἐμπειρικός ἐπονομασθεὶς, ὥστε καὶ τὴν σήμερον κατὰ τοὺς τρόπους αὐτοῦ κατατάσσονται ὅλα τῶν σκεπτικῶν τὰ ἐπιχειρήματα. Ταῦτα δὲ πηγάζουσιν ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως (ἀπὸ τοῦ κρίνοντος) ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (ἀπὸ τοῦ κρινομένου) ἢ ἐξ αὐτῆς τῆς γνώσεως (ἐξ ἀμφοῖν). Καὶ τιθέντι, παρὰ τὰς τρεῖς ταύτας πηγὰς, ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃ τις ἄλλαν. Ἀνάγονται δὲ πάντα εἰς ἓν καὶ μόνον, τὴν ἑλλειψιν πάσης ἐγγυήσεως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος τῶν γνώσεών μας, διότι ἀδύνατον νὰ ἐπαληθεύσωμεν ἐάν πραγματικῶς ἀντιστοιχῶσιν εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον. Ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων ἀντετάξαμεν ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐπίκρισις τῶν γνωστικῶν δυνάμεων δὲν δύναται νὰ γίνῃ εἰμὴ δι' αὐτῶν τούτων τῶν δυνάμεων, ὁ σκεπτικὸς περιστρέφεται ἀδιακόπως ἐντὸς τινος διαλλήλου κύκλου, ἐν ᾧ πᾶν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιχείρημα εὐκόλως ἀντιστρέφεται κατ' αὐτοῦ· ὅτι πρὸς τοιαύτην ἐπίκρισιν ἀπαιτεῖτο διάνοιά τις ἀνωτέρα τῆς ἀνθρωπίνης· ὅτι καὶ αὐτὴ ἰδύνατο πάλιν ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ ἐαυτῆς, ὀφείλουσα λοιπὸν νὰ προστρέξῃ εἰς ἄλλην ἀνωτέραν, καὶ οὕτω ἐπ' ἀπειρον, διότι πᾶσα διάνοια δὲν νοεῖ, εἰμὴ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων· ὅτι ἐπομένως, οὕτω τεθὲν, τὸ ζήτημα εἶναι ἀνεπίλυτον· ὅτι ἀπ' ἑτέρου, αὐτοὶ οἱ Σκεπτικοί, ἐν ᾧ πολεμοῦσι τὸ κύρος τοῦ λόγου, αὐτὸν μεταχειρίζονται καὶ ἐπ' αὐτοῦ σπυρίζονται ὅπως ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς ἄλλους τὴν βεβαιότητα τῆς ἀμφιβολίας, ἥτις καὶ αὕτη κατ' αὐτῶν ἀντιστρέφεται, παρεκτός ἐάν θελήσῃ τις νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ αὐτῆς τῆς ἀμφιβολίας, ὅπερ ἤθελεν εἶσθαι οὐ μόνον ὁ θάνατος τοῦ σκεπτικισμοῦ, ἀλλὰ πλήρης μηδένωσις νοητικὴ καὶ ἠθικὴ· ὅτι τελευταῖον ἡ γνώσις τῆς τῷ ἀνθρώπῳ δοθείσης ἀληθείας, καὶ τοὶ περιορισμένη καὶ ἀτελής, εἶναι ὅμως ἀκαταπαύστως προοδευτικὴ καὶ τελειοποιήσιμος, καὶ ἀρκεῖ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ὄντος του καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς εὐδαιμονίαν του.

Τοιοῦτοτρόπως ἐνομίσσαμεν, ὅτι ἐνισχύεται ἡ εἰς τὰς νοητικὰς δυνάμεις ὀφειλομένη πίστις, καὶ συμπληροῦται τὸ πρῶτον μέρος τῆς λογικῆς θεωρίας.

Γ.

Τὸ δεῦτερον, ἐνομίσσαμεν, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀρχίσαι ἀπὸ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν αἰτίων τῆς πλάνης, διότι τὸ πρῶτον μέσον πρὸς εὐρεσιν τοῦ ἀληθοῦς εἶναι ν' ἀποβάλλωμεν καὶ ν' ἀποφύγωμεν τὰς πλάνης ὅσας ἡ κακὴ χρῆσις τῶν νοητικῶν δυνάμεων, τὰ ἠθικὰ ἐλαττώματα, καὶ αὐτὴ ἡ ἀχώριστος τῶν ἀνθρωπίνων ἀτέλεια εἰσάγουσιν ἀδιακόπως εἰς τὸ πνεῦμα. Τὴν ἀπαρίθμησιν ταύτην διάφοροι κατὰ διαφόρους τρόπους ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν γνωστικῶν εἰδώλων τοῦ Βάκωνος μέχρι τῆς Σκωτικῆς Σχολῆς καὶ τῆς συγχρόνου Γαλλικῆς φιλοσοφίας. Ὁμαλοῦμεν δὲ, ὅτι οὐδεμίαν τῶν προτεινομένων κατατάξεων εὗρημεν ἀκριβῆ, διότι οὕτε τὴν ἀρχὴν εἰδομεν, καθ' ἣν ἐγένοντο, οὕτε τὴν ἀκριβῆ πρὸς τὴν οὖσιν ἀντιστοιχίαν ἐγνωρίσαμεν ἐν αὐταῖς, ἥτις εἶ-

ναι ἡ μόνη ἐγγύησις τῆς ἀληθείας οἰκοδόμησις ἐπιστημονικῆς κατατάξεως. Καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς παρὶ μεθόδου πραγματείας, τὸ ὁποῖον νοσολογία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὠνόμασαν τινές, ἐθεωρήσαμεν οὐσιωδέστατον, διότι ἡ ἐντελής γνώσις τοῦ κακοῦ εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς θεραπείαν του. Μελετήσαντες λοιπὸν καὶ κατὰ τοῦτο τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐνομίσσαμεν ὅτι αὐτὴ ἡ κατὰ Σεξτον κατατάξις τῶν πηγῶν τῶν σκεπτικῶν ἐπιχειρημάτων ἠδύνατο νὰ χρησιμεύτῃ καὶ ὡς ἀρχὴ ἀκριβοῦς τῶν αἰτίων τῆς πλάνης κατατάξεως, ἅτινα ἐπομένως ἀνηγόρευμεν εἰς τρία, τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, ἢ τὸν ἀνθρώπον, κατὰ τὴν τριπλὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, τὴν ὕλικήν, τὴν ἠθικήν, καὶ τὴν νοητικὴν, καὶ κατὰ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἱστορικὴν του κατάστασιν· τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῆς ποιότητος, τῶν πολυπλόκων σχέσεων καὶ τῆς ἀναγκαίας τάξεως καὶ ἀλληλουχίας τῶν μερῶν του· καὶ τέλος τὴν γνώσιν ὁμαρτάνουσιν πόλλάκις ὡς ἐκ τῆς κακῆς χρήσεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων, εἴτε ὡς πρὸς τὸ ἴδιον ἐκάστης ἀντικείμενον, εἴτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τῆς. Καὶ ἐάν ταῦτα εἶναι τὰ αἷτια τῆς πλάνης, εὐκόλον νὰ τεθῶσιν ἀπέναντι αὐτῶν οἱ πρῶτοι καὶ γενικώτατοι κανόνες τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας, ὁ ἀκριβὴς δηλ. προσδιορισμὸς τοῦ μελετωμένου ἀντικειμένου, ἡ διακρίσις τῶν διαφόρων μερῶν, καὶ ἡ τάξις καθ' ἣν ὀφείλομεν νὰ τὰ ἐξετάσωμεν, ἡ πλήρης ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ πνεύματος, ἡ ἐνέργεια τὴν ὁποίαν περιπαντὸς καὶ πάντοτε ὀφείλει νὰ διώκῃ, καὶ τέλος ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νοητικῶν δυνάμεων καὶ κατὰ τὸ ἴδιον ἐκάστης ἀντικείμενον, καὶ κατὰ τοὺς ἀληθεῖς νόμους τῆς ἰδίας ἐνεργείας.

Ἀλλὰ παρὰ τοὺς γενικοὺς τούτους κανόνες, ἐζητήσαμεν ἐάν ὑπάρχουσιν ἰδιαίτεροι κατὰ τὰ ἰδιαίτερα ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης μελέτης, τὸν ἀνθρώπον, τὸν κόσμον, καὶ τὸν Θεόν· ἄλλως ἐάν ἡ μέθοδος τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας ᾖ μία καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς ὅλα, ἢ ἐάν ᾖ καὶ πλείονες. Μετὰ τὴν δὲ τῶν ἐναντίων δοξῶν ἀνεγνωρίσαμεν, ὅτι ἐάν τρεῖς ᾖναι αἱ πρὸς γνώσιν τῆς ἀληθείας δυνάμεις, ἡ συνειδήσις, ἡ ἀντίληψις, καὶ ὁ λόγος, ὡς προσπεδείχθη, καὶ ἐάν αἱ δύο πρῶται ἀνάγωνται εἰς τὴν παρατήρησιν, εἴτε ἐσωτερικὴν, εἴτε ἐξωτερικὴν, καὶ ἀχώριστοι ᾖναι ἀμρότεροι τῆς τρίτης καθὼς ρυθμιζούσης, διοικούσης τὴν ἐνέργειαν πάσης νοητικῆς δυνάμεως, ὡς ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως ἀκριδῶς ἀποδεικνύεται, ἀνεγνωρίσαμεν ὅτι ἡ μέθοδος οὐσιωδῶς εἶναι μία, καθὼς μία εἶναι ἡ διάνοια, καὶ μία ἡ ἀλήθεια εἰς ἣν ἀντιστοιχοῖ καὶ ἡ ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη οὐσιωδῶς εἶναι ἡ λογικὴ παρατήρησις τῶν γεγονότων, ἡ ὀρθότερον ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου ἢ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐννοιῶν, ἢ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν γεγονότων. Αὕτη ἡ μέθοδος, εἰς ἣν αἱ λοιπαὶ πᾶσαι ἀνάγονται, οἰκωδῆποτε καὶ ὁσιωδῆποτε εἶναι, ἡ συνθετικὴ καὶ ἡ ἀναλυτικὴ, ἡ ἐπα-

γωγική καὶ ἡ ἐξαγωγική, ἡ πειραματική καὶ ἡ μαθηματική, ἡ ψυχολογική καὶ ἡ ὀντολογική, καὶ ὅσαι ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ ἐπωνυμίας παρουσιάσθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν ἀντικειμένων τῆς εὐρέσεως, φανερόν ὅτι ἡ μέθοδος ἰδιαιτέραν λαμβάνει ἐφαρμογὴν κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν ἑκάστου.

Καὶ ἐν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ οὐχὶ ὕλικῳ αὐτοῦ στοιχείῳ, ἡ μόνη ἀρμόζουσα εἶναι ἡ ψυχολογικὴ λεγομένη μέθοδος, ἡ διὰ τῆς συνειδήσεως ἐσωτερικὴ παρατήρησις, καὶ τὴν μέθοδον ταύτην ὑπερασπίσθην κατὰ τῶν γνωστῶν τῶν τε φυσιολόγων καὶ ὀντολόγων προσβολῶν. Ἀλλὰ πρὸς ἐξέλεγχιν τῶν ἐξαγομένων αὐτῆς, καὶ πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, οὐ μόνον ἐσωτερικῶς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ δηλώσεις καὶ πράξεις, ἡ ψυχολογικὴ μέθοδος συμπληροῦται διὰ τῆς περὶ μαρτύρων θεωρίας, ἐν ἣ ἡ κατὰ τινος ἐνστιγμιατικὴ πίστις, δυνάμει πρώτων καὶ ἀγνώστων ἀρχῶν, ἀνασκευάζεται, καὶ ἀποδεικνύεται ὅλως ὑποθετικὴ, ἀναγομένης τῆς πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἄλλων πίστεως εἰς τινὰ ἀπλούστατον καὶ ταχύτατον συλλογισμόν, ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τελούμενον, ἀλλὰ τὸν ὅποιον μετὰ πάσης προσοχῆς ἐπαναλαμβάνομεν, ἅμα ἡ ἐλαχίστη ἐγερθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν μαρτυρουμένων ἀμφιβολία. Συγγενὴς καὶ συνδεδεμένη πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην εἶναι καὶ ἡ περὶ ἱστορικῆς κριτικῆς, ἡ μᾶλλον εἶναι ἡ αὐτὴ θεωρία εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐφαρμοζομένη.

Περὶ δὲ τοῦ κόσμου ἡ μόνη νόμιμος καὶ ἀσφαλὴς καὶ ἀποτελεσματικὴ εἶναι ἡ τῆς ἐπαγωγῆς. Διότι δὲν κοινωνοῦμεν πρὸς τὰ ἐκτὸς εἰμὴ διὰ τῶν αἰσθητηρίων, καὶ μετὰ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν αἴσθησιν, τὴν προσοχὴν, τὴν ἀφαίρεσιν, τὴν γενίκευσιν ἐπέρχεται ἡ ἐπαγωγή· καὶ ἡ ἐπαγωγή γίνεται διὰ τοῦ λόγου, διὰ τοῦ συνόλου τῶν ἀρχῶν του, ὅ ἐστι, διὰ τῆς ἐννοίας τῆς τάξεως, ἣν ἔχομεν ἐμφυτον ἐν ἡμῖν, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου συνισταμένην. Ὡς ἐκ τούτου, καὶ τοὶ θαυμάσαντες τὴν ἡγεμονικὴν διάνοιαν τοῦ Βάκωνος, καὶ τὴν μεγάλην αὐτοῦ δξυδερκείαν καὶ πολυμαθείαν, ἀνεπαρκεῖς εὗρομεν τοὺς πολλοὺς κανόνας, οὓς θέπει περὶ τῆς νομίμου ἐπαγωγῆς· διότι εἶδομεν αὐτοὺς ἀναγομένους εἰς ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν, τὴν ἐκδήλωσιν δηλαδὴ τῆς ἀναγκαίης διαδοχῆς τῶν φαινομένων, ἐν ᾧ ἡ καθολικὴ τάξις τοῦ παντός δὲν εἶναι μόνον ἀπλὴ διαδοχὴ αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων, ἀλλὰ καὶ σύστημα μέσων καὶ τελῶν, πρὸς ἀλληλα συνδυαζομένων πρὸς πραγματοποιήσιν γενικοῦ τινος σκοποῦ, ἀγνώστου ἐν μέρει, ἀλλὰ σαφέστερον καὶ εὐκρινέστερον ὁρωμένου ὅσῳ μᾶλλον προβαίνομεν κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων. Καὶ μάλιστα ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τῆς παγκοσμίου τάξεως, καὶ οὐχὶ ἐξ ἐπανειλημμένων ἀλλ' ἐξ ὀλίγων καὶ ἐνίοτε ἐκ μιᾶς τυχαίας παρατηρήσεως εἶδομεν ὁρμωμένους τὰς ὑψηλοτέρας

διανοίας πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ σχεδίου τῆς θείας προνοίας. Ἐτολμήσαμεν λοιπὸν εἰς τοὺς βικωνιανούς νὰ προσθέσωμεν καὶ ἑτέρους κανόνας ἀναγομένους ἰδίως εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν σκοπῶν καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν μέσων. Οὗτοι δὲ ἀνάγονται εἰς τὴν ζήτησιν οὐ μόνον τοῦ τέλους καθ' οἷανδὴποτε ἔρευναν τῆς ὕλικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς σχετικῆς τῶν διαφόρων τελῶν ὑποταγῆς εἰς τι γενικώτατον καὶ καθολικώτατον τέλος· ὡσαύτως ὡς πρὸς τὰ μέσα, ἐπειδὴ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ αὐτὴ ἡ ἀτομικὴ οὐσία ἑκάστου ὄντος, ἡ ζήτησις τῶν διαφορῶν ἐν τῇ φαινομένῃ ταυτότητι καὶ τῆς ταυτότητος ἐν ταῖς διαφοραῖς, καὶ ἡ ζήτησις τῆς ἀμοιβαίας καὶ σχετικῆς τῶν μέσων ὑποταγῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὴν τῶν τελῶν ἐπάνησιν ἡμῖν ὡς ἀναγκαῖοι κανόνες πρὸς συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας τῆς μεθόδου δι' ἣς δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὴν ἀλήθειαν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Περὶ δὲ Θεοῦ, τελευταῖον, τοῦ τρίτου καὶ ἀνωτάτου τούτου ἀντικειμένου τῆς ἀνθρωπίνης μελέτης, καθ' ὅσον οὐχὶ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλλὰ φιλοσοφικῶς προτιθέμεθα νὰ τὸν γνωρίσωμεν, ἄλλας μεθόδους δὲν χρειαζόμεθα εἰμὴ αὐτὰς ἐκεῖνας, δι' ὧν καὶ τὸν ἀνθρώπον μελετῶμεν καὶ τὸν κόσμον. Τῶντι, ἡ μὲν ἐννοία αὐτοῦ ἡ εἶναι ἔμφυτος, ἡ ἐπίκτητος· κατ' ἀμφοτέρους δὲ τὰς ὑποθέσεις ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν περὶ αὐτῆς εἰμὴ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως. Τὰ δὲ προσόντα αὐτοῦ πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐννοίας διὰ συλλογισμοῦ καὶ ἐξαγωγῆς, ὅ ἐστι, πάλιν διὰ τῆς λογικῆς μεθόδου. Τελευταῖον, αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸν κόσμον ἄλλως δὲν δύνανται νὰ προσδιορισθῶσιν εἰμὴ ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ, διὰ τοῦ λόγου. Ἔστι καὶ περὶ τούτου δικαιοῦται ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ ἐνότης τῆς μεθόδου, εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου ἀναγομένη καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα, ἥτις πάλιν εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ὄντος ἀνάγεται, τὸ ὅποιον ἀντικειμενικῶς μὲν, εἶναι αὐτὸ τὸ ἀληθές, ὑποκειμενικῶς δὲ, εἶναι μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ αὐτοῦ ὁ λόγος, ὁ ὅποιος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν, καθὼς εἰς τὸ φῶς ἀντιστοιχεῖ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ. Δικαίως ἄρα εἶπομεν, ὅτι ἡ λογικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς πρὸς τὸ ἀληθές σχέσεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων καὶ πρὸ πάντων τοῦ λόγου· καὶ ἤδη ἡξεύροντες τί εἶναι τὸ ἀληθές τοῦτο, καὶ με ποῖα μέσα δυνάμεθα νὰ τὸ γνωρίσωμεν, μένει νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ τὸ ἀποδείξωμεν, ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βεβαιωθῶμεν περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους μεταδώσωμεν αὐτὸ ἐναργῆς καὶ ἀκαταμάχητον.

Δ'.

Ἀποτέλεσμα τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν ἰδέα, καὶ τὸ περὶ ἰδεῶν ζήτημα εἶναι ἡ φυσικὴ μετάδοσις ἀπὸ τοῦ δευτέρου εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς λογικῆς, καὶ οἶοναί ὁ κρίσις ὁ συνδέων

ἁμρότερη. Μεγίστη δὲ εἶναι ἡ σημαντικότης τῆς περὶ ἰδεῶν θεωρίας, καθότι εἰς αὐτὰς ἀνάγεται πᾶσα γνῶσις καὶ πᾶσα ἐπιστήμη, ἐξ αὐτῶν πᾶσα ἐνέργεια ἐξέρχεται, καὶ δι' αὐτῶν γίνεται οἰαδὴ ποτε ἀπόδειξις. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἰδεολογίαν ἀνάγεται κατὰ τινὰς ἅπασα ἡ φιλοσοφία, εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἰδεῶν ὅλον ὑφίσταται ἐν τῶν λαμπροτέρων συστημάτων ἐξ ὧν παρήγαγεν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία, καὶ κατὰ τὴν διαφορὸν λύσιν τῶν περὶ ἰδεῶν ζητημάτων χαρακτηρίζονται τὰ πλεῖστα τῶν νεωτέρων. Ταῦτα δὲ τὰ ζητήματα ἀνάγονται εἰς τρία, τὸ περὶ ὀρισμοῦ τῆς ἰδέας, τὸ περὶ κατατάξεως τῶν ἰδεῶν, καὶ τὸ περὶ τῆς πηγῆς αὐτῶν. Ὁμολογητέον δὲ, ὅτι καὶ τῶν τριῶν ἡ λύσις τὰ μέγιστα εὐκολύνεται ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν θεωριῶν.

Τωόντι, ἐὰν ἡ ἰδέα εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας, καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια εἶναι αὐτὸ τὸ ὃν ἐννοηθὲν, ἐπεὶ ὅτι ἡ ἰδέα εἶναι ἡ ἐν τῷ πνεύματι δῆλωσις τοῦ ὄντος. Ἀποκείται δὲ εἰς τοὺς γνωρίζοντας τοὺς διαφοροὺς τῆς ἰδέας ὀρισμοὺς, καὶ τὰς πολλὰς περιπεταίας αἱ ὑπέρστη ὁ ὅρος αὐτός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἡ ἀποφασίσωσιν ἐὰν κατὰ τι δύναται ὁ ἡμέτερος νὰ συντείνῃ εἰς ἐξακρίβωσιν τῶν ἐννοιῶν καὶ εἰς τελειοποίησιν τῆς ἐπιστήμης. Τόσον δὲ διάφοροι καὶ ἐναντίοι πρὸς ἀλλήλους ὑπῆρξαν οἱ ἄχρι τοῦδε ὀριτικοὶ τῆς ἰδέας, ὥστε εἰς τινὰ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων ἐρχνῇ ὁ ὀρισμὸς οὗτος ἐξ ἴσου περιττός καὶ ἀδύνατος, καὶ διότι ἕκαστος ἡξέυρει τί διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐννοεῖ, καὶ διότι δηλοῖ γεγονὸς τοῦ πνεύματος τόσον ἀπλοῦν ἐν ταυτὶ καὶ ποικίλον, ὥστε ἀποβαίνει ἀνεπίδεκτον ὀρισμοῦ. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, εὐκολὸς εἶναι μετὰ τὸν ὀρισμὸν ἡ κατάταξις τῶν ἰδεῶν κατὰ τὰ διάφορα αὐτῶν ἀντικείμενα, κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ τὰς ποιότητας σχετικῶς πρὸς αὐτὰ, κατὰ τὰ στοιχεῖά των καὶ τὴν μορφήν των, καὶ κατὰ τὰς διαφοροὺς πηγὰς ἐξ ὧν ἀπορρέουσιν. Αἱ πηγαὶ αὗται, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω θεωρίας δὲν δύνανται νὰ ᾖναι εἰμὴ τρεῖς, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς τρεῖς πρώτας δυνάμεις δι' ὧν ἀμέσως ἀντιλαμβάνομεθα τῆς ἀληθείας.

Ἀπομένει νὰ ἰδῶμεν πῶς αἱ ἰδέαι συνδέονται πρὸς ἀλλήλας. Καὶ γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐν μὲν τῇ διαλέκτῳ συνδέονται διὰ τῆς προτάσεως, ἐν δὲ τῇ διανοίᾳ, διὰ τῆς κρίσεως. Ἀλλ' ἡ θεωρία τῆς κρίσεως ὅχι ὀλιγωτέρας δυσκολίας παρέσχεν εἰς τοὺς φιλοσόφους ἢ ἡ τῶν ἰδεῶν. Πρόσφατος εἶναι σὺν ταῖς ἄλλαις ἡ περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Λωκίου ἐπίκρισις τοῦ Κουσίνου, καὶ προφανὴς ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ἀκριβεστέρας παρατηρήσεως καὶ θετικωτέρας θεωρίας. Ἐὰν ἡ ἰδέα ᾖναι ἡ ἐν τῷ πνεύματι δῆλωσις τοῦ ὄντος, καὶ ἐὰν ἡ κρίσις ᾖναι συνένωσις ἰδεῶν, ὥς εἶναι ἀναντιρρήτων, ἡ συνένωσις αὕτη, εἴτε ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ θεωρηθῇ, εἴτε ἐν τῇ ἐσωτερικῇ συζεύξει τῆς διανοίας, γίνεται καὶ αὕτη πάντοτε κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλα σύζευξιν τῶν στοιχείων τοῦ ὄντος· ὅθεν ἡ κρίσις δὲν δύναται νὰ

ᾖναι εἰμὴ ἡ ἀναγνώρισις τῶν σχέσεων τοῦ ὄντος καὶ τῶν στοιχείων του. Ἐὰν δὲ τις θελήσῃ νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸν ὀρισμὸν τοῦτον, κατὰ τὰς διαφοροὺς ἰδέας ὅσας παράγει ἡ ἐνέργεια τῶν νοητικῶν δυνάμεων, καὶ κατὰ τὰς διαφοροὺς πράξεις τοῦ πνεύματος, ἴσως εὐρῇ, ὥς ἡμεῖς, ὅτι καθ' ὅλας ἀληθεύει ἀνευ ἐξαιρέσεως. Ἀληθεύει δὲ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν μελέτην τῶν πολλῶν προτάσεων, δι' ὧν αἱ κρίσεις ἐκφράζονται, καὶ δι' ὧν αἱ κρίσεις συνδέονται πρὸς μέρωσιν τῶν διαφορῶν συλλογισμῶν.

Ἡ θεωρία τοῦ συλλογισμοῦ ἀπορρέει ἐκ τῆς θεωρίας τῆς ἰδέας, τῆς κρίσεως καὶ τῆς προτάσεως. Ἡ δὲ κατάταξις τῶν προτάσεων κατὰ τὸ ποῖον τὸ ποσόν, καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἢ τὴν αναφορὰν καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν Κάντιον, παρέχει ὡς τελευταῖον ἐξαγόμενον τὰ τέσσαρα εἶδη τῶν γενικῶν καὶ μερικῶν, καταφατικῶν καὶ ἀποφατικῶν προτάσεων, εἰς αἱ ἐπὶ τέλους ἀνάγονται τὰ δώδεκα τοῦ Καντίου, καὶ τὰ ὅποια, διαφορῶς συνδυαζόμενα, εἶναι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, τὰ στοιχεῖα οἰουδήποτε συλλογισμοῦ. Ἀλλὰ πῶς γίνεται ἡ συνένωσις αὕτη τῶν προτάσεων, ἐξ ἧς προκύπτει ὁ συλλογισμὸς;

Ἐξωτερικῶς μὲν, συνδέονται αἱ προτάσεις διὰ τῶν ὅρων αὐτῶν, ὅταν δηλαδὴ εἰς τῶν ὅρων προτάσεώς τινος συνδέηται πρὸς τὸν ὅρον ἐτέρας· ἐσωτερικῶς δὲ, διὰ τοῦ λογικοῦ συνδέσμου τῶν ὅρων τούτων, τὸν ὅποιον δὲν δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ἀνευ τῆς θεωρίας τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς διαίρεσεως. Ἀλλ' ὁ ὀρθὸς ὀρισμὸς καὶ ἡ ὀρθὴ διαίρεσις ὑποθέτουσι τὴν ὀρθὴν κατάταξιν τῶν ἰδεῶν, ἥτις τότε μόνον εἶναι ὀρθή, ὅταν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐν ἡμῖν πρώτης ἐννοίας τοῦ ὄντος, τοῦ ἀνωτάτου καὶ γενικωτάτου τούτου γένους, τοῦ εἰς ἅπειρα ὑποδεέστερα γένη καὶ εἶδη ὑποδιαιρουμένου. Ὁ δὲ λογικὸς σύνδεσμος, ὁ συνδέων τὰς προτάσεις πρὸς ἀλλήλας δι' ὧν ἔχουσιν ὅρων, εἶναι αὐτός ὁ συνδέων τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη πρὸς ἀλλήλα, σχέσις δηλαδὴ περιεκτικότητος, δυνάμει τῆς ὁποίας αἱ μερικαὶ περιέχονται εἰς τὰς γενικάς, καὶ αὗται πάλιν εἰς ἄλλας γενικωτέρας, ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀτόμου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου καὶ γενικωτάτου γένους τοῦ ὄντος. Τεθείσης δὲ τῆς κατατάξεως ταύτης, οἱ τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς διαίρεσεως κανόνες αὐθόρμητοι ἀπορρέουσιν, οἷονεὶ πορίσματα καὶ φυσικαὶ συνέπειαι τῆς κατατάξεως, λαμβάνοντες ἐκ τούτου θυμαστὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ λογικοῦ τούτου συνδέσμου ἀπορρέουσιν ὡσαύτως πάντες οἱ κανόνες τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἐξαγωγῆς, δι' ἧς ἐκ τινος περιεχομένης ἰδέας ἐξάγομεν τὴν ἐν αὐτῇ περιεχομένην, ὑποθέτοντες πάντοτε τὴν ἀναλλοίωτον ταυτότητα ἁμφοτέρων δυνάμει τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος, τῆς κατ' ἐξοχὴν λογικῆς ἀρχῆς, ἥτις εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ἰδιαιτέρως ἐφαρμόζεται, καθὼς αἱ ἑτεραι δύο, ἡ τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελεότητος, εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας κυρίως χρησιμεύουσιν. Ἀλλ'

ἡ λογικὴ αὕτη κατάταξις καὶ ἐξαγωγή τότε μόνον εἶναι πλήρης καὶ καθ' ὅλα ἀκριβής, ὅταν ἀντιστοιχῇ εἰς τὸ σύνολον τῆς φυσικῆς τάξεως, καὶ ἐπομένως ἀπαιτεῖ οὐχὶ μόνον τὴν ἰδέαν τοῦ ὄντος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς παύσεως, ἀλλὰ καὶ πλήρη γνῶσιν τῆς φύσεως, ὁπλοδὴ τὴν πανσοφίαν ἐκείνην, ἥτις εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἀνήκει, ὅπερ, ἐν παρόδῳ εἰρησθῶ, ἀποδεικνύει πόσον ἀπερίσκεπτος καὶ ἀδικαιολόγητος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς ὀντολόγων τινῶν καὶ πανθεϊστών, οἵτινες ταυτίζουσι τὴν λογικὴν τάξιν μετὰ τὴν φυσικὴν, καὶ τὴν λογικὴν πρόθεσιν τοῦ πνεύματος θεωροῦσιν ὡς τὴν δημιουργικὴν καὶ παραγωγικὴν τοῦ κόσμου πορείαν.

Ἡ ἀρχὴ ἄρα τοῦ συλλογισμοῦ ἐλλόγως ἀνάγεται εἰς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην διατύπωσιν, ἣν ἐμύρφωσεν ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀν. Πρ. Α'. δ'), καὶ ἀνέλυσε εἰς τοὺς γνωστοὺς δύο κανόνας του ὁ Εὐκλείδης, ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ περιεχομένῳ εἶναι ἐν τῷ περιέχοντι, καὶ πᾶν τὸ ἐκτὸς τοῦτου εἶναι καὶ ἐκτὸς τοῦ περιεχομένου. Γνωστὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ εὐρυέστατα γεωμετρικὰ σχήματα, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος οὗτος ὑλικῶς πῶς ἐνδεικνύει ποιοὶ αἱ καθ' ἑκάστον συλλογιστικὴν σχῆμα εἶναι οἱ νόρμοι καὶ κατ'ἀλλήλους τρόποι πρὸς ἐξαγωγὴν ὀρθοῦ συμπεράσματος. Κατὰ τὴν διεξοδικὴν ἐκθεσιν τῶν συλλογιστικῶν τούτων θεωριῶν, γνωστῶν ἄλλως τοῖς πᾶσι, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀναλλοιώτως πάντοτε διατηρουμένων, ἐν μόνον εὐρομεν ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μελέτης. Παρατηρήσαμεν, ὅτι αἱ ἐν γένει παραδεδεγμένοι κανόνες τῶν συλλογισμῶν, εἴτε ὅκτωι εἴτε πλείονες ἢ μείονες, ἀνάγονται εἰκόλως εἰς ἓνα, ὅτι δηλαδή ἐν ἐκάστῳ συλλογισμῷ μία τοῦλάχιστον τῶν προκειμένων πρέπει νὰ ᾖ καὶ γενικὴ, καὶ μία τοῦλάχιστον καταστατικὴ, καὶ ὅτι τὸ συμπέρασμα ἐπεται, ὡς λέγουσιν, εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος. Ἐφάνη δὲ εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἐν ᾧ ὁ κανὼν οὗτος ἀνακεφαλαιοῦται τὴν τὴν συλλογιστικὴν θεωρίαν, ἀποδεικνύει συγχρόνως ὅτι, καθὼς ἡ λογικὴ τάξις εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς επαγωγῆς καὶ τῆς εὐρέσεως, οὕτως ἡ λογικὴ κατάταξις εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ βῆσις οἰασθῆποτε ἀποδείξεως. Ὡστε εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ὑλικὴν τάξιν, ἀντιστοιχεῖ ἡ λογικὴ τάξις ἐν τῇ διανοίᾳ, βᾶσιν ἔχουσα τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἰδέα, ἡ κρίσις, ἡ πρότασις καὶ ὁ συλλογισμὸς καὶ καθὼς τὸ ὄν εἶναι ζῶσα πρότασις ἐν τῇ φύσει, οὕτω δυνατόν εἶπαι ὅτι τελεῖται ἐν αὐτῇ καὶ ἀδιάκοπος συλλογισμὸς διὰ τῶν πρὸς ἀλλήλα σχέσεων ὁμοιότητος, συνυπάρξεως καὶ παραγωγῆς τῶν ὄντων. Τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἀποδεικτικὴ θεωρία, τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς λογικῆς, διὰ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν διαφωτίζεται καὶ διοικεῖται, δι' ὧν καὶ ἡ εὐρεσις τῆς ἀληθείας κανονίζεται, καὶ αἱ εἰς αὐτὴν ἐνσυχολογούμεναι νοητικαὶ δυνάμεις συνενοῦνται, ρυθμίζονται καὶ συστηματοποιοῦνται, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ. Ὡστε ἡ λογικὴ θεωρία ἀκριβῶς πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἀντιστοιχεῖ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξέρχεται,

οὐδὲν ἄλλο οὔσα εἰμὴ αὐτὴ ἡ ψυχολογία ἐν ἐνεργείᾳ. Τὴν αὐτὴν δὲ ἀντιστοιχίαν, ἣν ἔχει ἡ ψυχολογία πρὸς τὴν λογικὴν, θέλομεν ἐν καιρῷ ὑποδείξει, ὅτι ἔχει καὶ πρὸς τὸ τρίτον μέρος τῆς φιλοσοφίας, τὴν καλολογίαν.

Κερκύρα, τῇ 19 Ἀπριλίου, 1857.

H. ΒΡΑΙΛΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΣΙΤΣΑΣ.

—0—

Πρὸς τὰς ἁλλὰς βιογραφίας καὶ τὰ ὑμνοῖα τῶν μεγάλων ἐνεργητῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡς τῶν Ζωσιμαδῶν καὶ τοῦ Καπλάνου, καὶ τοῦ Στουρνάρη, καὶ τοῦ Μιαούλη, καὶ τοῦ Τουμπάκη, καὶ πολλῶν ἄλλων, ἅτινα ἐδημοσίευσεν ἡ Παρθεσία, δημοσιεύει σήμερον, κατὰ τὸ σύστημα αὐτῆς, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μακαρίτου Μιχαήλ Τοσιτσα, ἐπιθυμοῦσα νὰ καταστήσῃ ἀθάνατον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ γενναίου τούτου τέκνου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Παραθέτει δὲ καὶ τὸν ἐπικείμενον λόγον ὃν ἐξεφώνησεν ὁ τῆς Θεολογίας καθηγητὴς Κ. Κ. Κορτιογιάνης τὴν 6 Νοεμβρίου 1856, ὅπως ἐξ αὐτοῦ μάθωσιν οἱ ἀναγνώσται ὅπως ἐντελής μὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀρετὴ, λαμπρὸς δὲ ὁ δρόμος καὶ ἐπίβληθὲν τὸ τέγμα τοῦ σταδίου τοῦ ἀποθανόντος. Ἐπειδὴ δὲ, ὅτι ἀπηγγέλλθη ὁ λόγος οὗτος ἡγεῖται ὁ φήτωρ καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθαλίμειά τε τῇ πατρίδι ἐνεργήματα, προσθέτομεν ταῦτα ἐκταῦθα, ἀντιγράφαντες ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ αἰοδίου διαθέτου.

Καὶ πρῶτον μὲν θεωρεῖται πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὑπὲρ τὰς 300 χιλιάδας γροσίων, ἅτινα ἰδωπάρησεν εἰς δημοσίους ἀνάγκας ὅτε ἦν Γεν. αὐτῆς πρόεδρος ἐν Αἰγύπτῳ.

Ἀχύτερον δὲ ἀ' ἑκτιμῶν τὴν ἰδέαν τοῦ μακαρίτου ἀνέμου τοῦ Ν. Στουρνάρη, ὃν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἡγάπα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ προόδου τοῦ ὁποίου οὐκ ἐρείσθη προνοίας, ὅτι τὸ κληροδότημά του δι' ἀνέγκραιν λαμπροῦ Πολυτεχνείου ἐν Ἀθῆναις παρέχει μέσον πόρου ζωῆς διὰ πάντα Ἑλληνας θεωρῶν δὲ ὅτι τὸ ποσὸν τὸ μόνον ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ μακαρίτου δὲν ἐξαρρεῖ διὰ τε τὴν ἰδρυσιν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ χρήσιμα, ἐπιθυμῇ ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ κληροδοτήματος τοῦ αἰοδίου Ν. Στουρνάρη δαπανηθῇ ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ὅλην οἰκοδομὴν Πολυτεχνείου, αὐτὴ δὲ ἀφίνει καὶ δωρεῖται Γ. 100,000, ἥτοι πάλῃ ἑκατὸν χιλιάδας, ἵνα δαπανηθῶσι διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Πολυτεχνείου τούτου στολὴν, ἥτοι δι' ἀγορὰν μηχανῶν σκευῶν καὶ πάντων τῶν διαφόρων ἄλλων χρεια-